

OBUVALA NA SLOVENSKEM V 15. IN 16. STOLETJU

Angelos Baš

Raziskave oblačilne omike na Slovenskem segajo nazaj do obdobja poznega srednjega veka, ko začno teči o tem poglavju gnotne omike obsežnejši in poučnejši viri. Oblačilna omika tega obdobja je bila v zadnjih letih predmet sintetične obdelave,¹ pa tudi nekaterih nadrobnejših proučevanj, ki naj jim v teh vrstah sledi obravnava obuval v 15. in 16. stoletju.

V pričujočem spisu nas bodo zanimale najstarejše določljive oblike naših obuval, medtem ko so redke in drobne druge poteze obuval v navedenem obdobju, kolikor jih je mogoče ugotoviti v pisanih virih, že opredeljene in pričujejo o materialih² in cenah³ takratnih obuval na Slovenskem. — Naša izvajanja bodo veljala obuvalom vseh zvrsti v oblačilni omiki, se pravi tako onim, kakršna so nosili plemiči in bogatejši meščani, v obravnavanem obdobju konkretno predvsem trgovci, ki predstavljajo območje tako imenovane visoke noše, kakor tudi obuvalom po ljudski šegi, kakršna so nosili kmetje in najpreprostejše mestno prebivalstvo; in naposled obuvalom vmesne zvrsti noše, kakršna je bila v navadi zlasti pri rokodelcih in jo štejemo za skupino oblačilne omike, ki je posebej v oblikovnem pogledu vmesni člen med tako imenovano visoko in ljudsko nošo. — Viri naše obravnave so ustrezne upodobitve tedanjega stenskega slikarstva in kiparstva, ki smo jih izrabili po pridobljenih merilih o pričevalni ceni upodablajoče umetnosti na Slovenskem v poznem srednjem veku in 16. stoletju glede na zgodovino oblačilne omike.⁴ (Za prejšnja stoletja srednjega veka ni na voljo gradiva,⁵

¹ A. Baš, Noša v poznem srednjem veku in 16. stoletju na Slovenskem. Ljubljana 1959.

² A. Baš, Staleški okviri u nošnji 16. stoleća kod Slovenaca. Etnološki pregled II, Beograd 1960, str. 49. — Isti, Materijali visoke nošnje u Sloveniji 16. stoleća. Zbornik Muzeja primenjene umetnosti VI—VII, Beograd 1960/61, str. 101.

³ A. Baš, Cene noše na Slovenskem v 15. in 16. stoletju. Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena XL, Zagreb 1962, str. 37 d, 41, 43.

⁴ A. Baš, Pričevanje o noši v poznosrednjeveški umetnosti na Slovenskem. Slovenski etnograf XI, Ljubljana 1958, str. 101 sl.

⁵ Tudi viri o ustoličevanju koroških vojvod, ki so sicer glede noše nemalo tehtni, ne vsebujejo o našem vprašanju nobenih omembe vrednih izpovedi: gl. B. Grafenauer, Ustoličevanje koroških vojvod in država Karantanskih Slovencev. Ljubljana 1952, str. 80, 87 d, 96.

s katerim bi bilo mogoče obnoviti oblikovne prvine takratnih obuval. Tako lahko na Slovenskem za to obdobje edinole predvidevamo podobne oblike, kakršne so tedaj ugotovljene pri obuvalih na bližnjem vzhodnoalpskem ozemlju.⁶)

Namesto obuvala v pravem pomenu besede, to je čevljev in škornjev, so nosili na Slovenskem v 15. in 16. stoletju pogosto tudi hlačne nogavice, opremljene na stopalih s posebnimi ploščicami. Da bo podoba o naših obuvalih v tem obdobju dovolj zaokrožena, naj najprej določimo razmerje med onodobno nošo hlačnih nogavic za namene obuval in pravimi obuvali.

Tako so v poznosrednjeveški visoki (moški) oblačilni omiki pri nas nekako do zadnje četrtine 15. stoletja hlačne nogavice pogosto pomenile tudi še obuvala, in sicer praviloma zašiljene, včasih pa tudi še nekoliko podaljšane oblike. Šele proti koncu 15. stoletja so čevlji zamenjali hlačne nogavice, kolikor so te rabile hkrati tudi kot obuvala. — Podobno je bilo tudi v tedanji tako imenovani preprostejši (moški) noši ali vmesni noši med visoko in ljudsko smerjo v oblačilni omiki, kjer so prav tako skoraj do konca 15. stoletja rabile hlačne nogavice pogosto tudi kot obuvala in so bile povečini spredaj zašiljene, marsikdaj pa tudi podaljšane oblike. Potlej so jih začela izpodrivati prava obuvala. — V ljudski (moški) noši one dobe so se redke hlačne nogavice, ki jih poznamo iz druge polovice 15. stoletja, uporabljale v neki meri tudi kot obuvala.

V 16. stoletju hlačne nogavice v visoki noši, prav kakor že ob koncu 15. stoletja, niso več rabile za obuvala. Pač pa je preprostejša noša v nekaterih, toda redkejših primerih uporabljala tudi še v prvi polovici 16. stoletja hlačne nogavice namesto obuval, čeprav je ob tem vsekakor prevladovala uporaba čevljev, kot že proti koncu 15. stoletja. Tudi v ljudski noši so tedaj po vsem videzu prevladovala posebna obuvala.⁷

Prava obuvala po visoki šegi so bila pri nas v 15. stoletju takale. — Nosili so se čevlji, ne škornji, ki so bili praviloma spredaj zašiljene, včasih tudi podaljšane oblike (na Suhu⁸ celo za pol stopala). Običajno so bili ti čevlji visoki, saj je edinole iz Crngroba⁹ v tem oblačilnem krogu znano nizko obuvalo. Zvečine so segali ti čevlji do gležnjev, ponekod tudi še malce više (Suha, Hrastovlje).¹⁰ Kako so se zavezovali, je mogoče

⁶ O tem gl. V. Geramb, Steirisches Trachtenbuch I. Graz 1932/35, str. 220, 254 d.

⁷ A. Baš, Noša v poznem srednjem veku in 16. stoletju na Slovenskem, str. 52 sl. — Isti, Hlače v srednjeveški ljudski noši na Slovenskem, Slovenski etnograf XV, Ljubljana 1962, str. 61 sl.

⁸ F. Stelè, Monumenta artis slovenicae I. Ljubljana 1936, str. 5 d.

⁹ F. Stelè, nav. delo, str. 42, sl. 154/8. — Isti, Ikonografski kompleks slike »Svete Nedelje« v Crngrobu, Razprave Slovenske akademije znanosti in umetnosti, filoz.-filol.-hist. raz. II. Ljubljana 1944, str. 401 sl. — Isti, Crngrob. Ljubljana 1962, str. 11 sl. — J. Veider, Vodič po Crngrobu, Škofja Loka 1936, str. 24 sl.

¹⁰ M. Zadnikar, Odkrivanje stenskih slikarij v Hrastovlju, Varstvo spomenikov IV, Ljubljana 1951/52, str. 18 sl. — Isti, Hrastovlje. Ljubljana 1961,

določiti samo na Suhi. Tamkaj je upodobljen izrez čevljev na notranji strani, ki je segal od vrhnjega roba do pod gležnjeve členke; zavezoval se je s sivo vezalko trikrat počez. V drugih primerih način zavezovanja in sploh natančnejša izdelava teh obuval nista ugotovljiva. — Nizki čevlji, ki so bili v omenjeni smeri oblačilne omike 15. stoletja očitno redkejši, so bili spredaj zašiljeni, prav kakor visoki čevlji, in so pokrivali nart in peto. Tudi njihova natančnejša izdelava ni razvidna.

Barva teh obuval je bila na stenskih slikah največkrat rdeča ali rjava. (Barve v takratnem našem pa tudi drugem slikarstvu so konvencionalnega značaja in naj bi omogočile predvsem boljše razločevanje posameznih oblačilnih delov, ne mogle bi pa prav zadostiti resničnim barvnim značilnostim raznih sestavin noše.¹¹ Vendar zavoljo natančnosti navajamo barve, v katerih so naslikana obravnavana obuvala.)

Obuvala preprostejše noše so bila v 15. stoletju nekoliko drugačna. — Čeprav so predstavljena le dvakrat, so vendarle precej dobro razvidna: takisto po tej šegi so bili čevlji deloma spredaj zašiljeni in nekoliko podaljšani; prav tako so bili deloma visoki, še malce čez gležnje. Po osnovni obliki so bili torej ti čevlji močno podobni obuvalu po visoki modi. Drugače ko na Suhi v visoki noši pa so se čevlji v preprostejšem oblačilnem krogu prerezovali preko narta in ne ob straneh; kako so se prevezovali in kako so bili natančnejše izdelani, prav kakor pri čevljih v visoki noši tudi pri tem preprostejšem obuvalu ni razvidno.

Mimo te oblike čevljev po preprostejši šegi, ki je po večini svojih značilnosti očitno posneta po visoki modi, so se nosila v naši preprostejši noši 15. stoletja tudi še drugačna obuvala: škornji, ki segajo do pod kolena, kjer so nekoliko zavihani; na stopalih so spredaj malce zašiljeni.

Ne glede na to, ali je šlo pri obuvalu preprostejše noše v oni dobi za čevlje ali škornje, so bili oboji po vsem videzu spredaj praviloma zašiljeni in po tej značilnosti močno sorodni tedanji visoki ali osnovni modi; v določenem obsegu so se, kot je podoba, obuvala preprostejše noše tudi podaljševala.

Ta obuvala so v 15. stoletju naslikana v rdečkasti in črni barvi.

Prav tako je tudi onodobna ljudska noša deloma posnemala zašiljeno obliko obuvala po visoki in preprostejši šegi. Kmetica v Mačah¹² je razločno naslikana v spredaj zašiljenem obuvalu, ki pa ni natančneje razvidno.

str. 18 sl. — E. C e v c, Umetnostno zgodovinski spomeniki — važen del turistične posesti Slovenskega Primorja. Slovensko Primorje v luči turizma. Ljubljana 1952, str. 243. — F. Stelè, Umetnost v Primorju. Ljubljana 1960, str. 76 sl.

¹¹ P. P o s t, Die französisch-niederländische Männertracht einschliesslich der Ritterrüstung im Zeitalter der Spätgotik, 1350 bis 1475. Halle / Saale 1910, str. 54, 76. — M. B o e h n, Die Mode, Menschen und Moden im Mittelalter. München 1925, str. 212.

¹² F. Stelè, Monumenta artis slovenicae, str. 1, 10, 50 d, sl. 97, 98, 104. — I s t i, Cerkevno slikarstvo med Slovenci I. Celje 1937, str. 90.

Vendar so v tem oblačilnem krogu prevladovala drugačna obuvala. Tako so nosili tudi povsem preprosto oblikovane in neprevezane opanke, ki spredaj niso pokrivala narta, temveč zlasti le prste, nadalje preprosto oblikovane nizke škornje, ki so segali na meča, in naposled čevlje, ki so segali do gležnjev ali malce više in so bili narejeni očitno po nogi.

V nasprotju z visoko in preprostejšo nošo, ki sta uporabljali praviloma zašiljene oblike čevljev in škornjev, je ljudska noša mimo redkejšega posnemanja te modne smeri uporabljala večidel preprosto oblikovana obuvala: opanke, škornje in visoke čevlje.

Pri upodobitvah obuval po ljudski šegi je prevladovala siva barva.

Okoli leta 1500 se osnovna noša obuval znatno spremeni. — V visoki noši čevljev, kakršna je predstavljena tedaj, 1502, na Križni gori,¹³ so le-ti po svoji dolžini očitno oblikovani po stopalu in spredaj zaobljeni, ne koničasti. Ta sprememba je bila takrat v tem oblačilnem krogu splošna: prejšnje sprednje podaljške je zamenjala normalna dolžina čevljev, ki spredaj niso več zašiljeni, marveč zaobljeni.

Tudi okoli 1500 so se v tej modi nosili povečini visoki čevlji, ki so segali do gležnjev, redkeje pa tudi še više, na meča. Ob tem so bili znani takisto nizki čevlji, ki pa so se nosili, kot se zdi, redkeje ko visoki.

Pri obeh vrstah je deloma razvidna natančnejša izdelava. — Nizki čevlji se niso zavezovali, temveč so se preprosto natikali ali obuvali. Spredaj so pokrivali pol narta, zadaj pa vso peto. Zaljšali so se z obrobki. — Visoki čevlji so bili podobno izdelani. Tudi ti se niso, kot se zdi, zavezovali, marveč očitno preprosto obuvali. Pri čevljih, ki so segali na meča, je bilo to mogoče spričo širše izdelave vrhnjega dela, pri navadnih visokih čevljih, ki so segali do gležnjev, pa so omogočali to sprednji ali stranski izrezi, ki so tako razširjali odprtine obuvala.

Pri teh obuvalih je na freskah izrecno prevladovala rjava barva.

Obe navedeni vrsti obuval po visoki šegi sta izpričani takisto proti in okoli 1550, v Gracarjevem turnu¹⁴ in Turiški vasi.

Proti sredi 16. stoletja, pri Sv. Katarini nad Branikom,¹⁵ je bila oblika čevljev po visoki modi nekoliko predrugačena. Še naprej je, kot že pred tem, ustrezala stopalu in se ni podaljševala, vendar spredaj ni bila več zaobljena kot pred obdobjem, marveč nekoliko ožja.

Iz tega obdobja, proti sredi 16. stoletja, so sporočeni v visoki noši le nizki čevlji, ki so pokrivali nart, a ne v celem, temveč s širšim jezikom. Bili so temne barve.

Iz druge polovice 16. stoletja ni o obuvalu po visoki modi na voljo nobenih upodabljaljivih pričevanj.

¹³ F. Stelè, Monumenta artis slovenicae, str. 6, 36, sl. 118, 119. — E. Cevc, Poznogotske freske s Križne gore nad Škofjo Loko. Zbornik za umetnostno zgodovino XX, Ljubljana 1944, str. 39 sl. 7/10.

¹⁴ F. Stelè, Varstvo spomenikov. Zbornik za umetnostno zgodovino XV, Ljubljana 1938, str. 96 d. — F. Mesesnel, Varstvo spomenikov. Zbornik za umetnostno zgodovino XVI, Ljubljana 1939/40, str. 115 d.

¹⁵ F. Stelè, Umetnost v Primorju, str. 91 d.

Kot že v 15. stoletju je preprostejša noša tudi v 16. stoletju močno sledila visoki oblačilni omiki, zakaj v 16. stoletju so bili v preprostejši noši v navadi zlasti samo po nogi narejeni visoki čevlji, ki so bili spredaj zaobljeni.

Včasih so bili tako oblikovani visoki čevlji vrh narta še prevezani ali na notranjih straneh trikotno izrezani, marsikje pa so segali še nekaj nad gležnje. — Nizki čevlji, ki so pokrivali zgoraj samo prste in pete in ki so pomenili nekakšna sandalasta obuvala, so bili precej redki.

Njihove natančnejše izdelave in načina obuvanja ali noše ni mogoče določiti, čeprav se zdi spričo osnovnih oblikovnih sorodnosti z visoko modo dopustno, domnevati tudi v tem oblačilnem krogu podobno izdelavo in nošo obuval kakor v visoki modi.

Spredaj ože oblikovanih, sicer pa po nogi narejenih nizkih čevljev, kakor so izpričani v naši visoki noši proti sredi 16. stoletja, v preprostejši oblačilni omiki tedaj ne moremo potrditi.

Prav kakor za visoko nošo pogrešamo upodabljajoče gradivo tudi za preprostejšo in ljudsko nošo iz druge polovice 16. stoletja.

Obuvala preprostejše noše so predstavljena v 16. stoletju v sivi in rjavi ali rumeni barvi.

O obuvalu po ljudski šegi v 16. stoletju so sodbe zelo tvegane, ker je na voljo samo ena upodobitev (Tabor pri Grosupljem, proti 1540¹⁶): to so rdečkasto rjavi škornji, ki segajo približno do nad polovico meč in so spredaj zašiljeni in malce podaljšani. Po obliki so torej še povsem določeni z osnovnim modnim izročilom iz 15. stoletja in ne izražajo nobenih vplivov istodobne temeljne mode.

Vsekakor je treba to upodobitev vsaj deloma razložiti z oblikovno konservativnostjo ljudske noše, ki je v 16. stoletju do neke mere vztrajala pri splošnih vnanjih značilnostih obuvala v 15. stoletju. Koliko so se ob tem ljudska obuvala v 16. stoletju pri svojem oblikovanju podredila tudi sodobnim smerem, pa po dosegljivem spomeniškem gradivu ne moremo presojati, čeprav vsekakor lahko računamo tudi na vplive te vrste.

Vsem drugim zadevnim mnenjem pa se kaže odreči.

Srednjeevropska noša obuval v poznem srednjem veku in 16. stoletju je bila takale. — V visoki modi so se nosili v poznem srednjem veku zlasti tako imenovani kljunasti čevlji¹⁷ (ki so navezovali na starejše

¹⁶ F. Stelè, Monumenta artis slovenicae, str. 2. — Isti, Trubarjev »krovaški malar«. Dom in svet LIV, Ljubljana 1942, str. 172 sl. — Isti, Vloga reformacije v naši umetnostni zgodovini. Drugi Trubarjev zbornik, Ljubljana 1952, str. 119 sl.

¹⁷ J. v. Falke, Costümgeschichte der Culturvölker, Stuttgart, brez letnice, str. 192, 220. — H. Weiss, Kostümkunde. Geschichte der Tracht und des Geräthes vom 14-ten Jahrhundert bis auf die Gegenwart I. Stuttgart 1872, str. 234, 237. — A. Heyden, Die Tracht der Culturvölker Europas vom Zeitalter Homers bis zum Beginn des XIX. Jahrhunderts. Leipzig 1889, str. 119. —

izročilo¹⁸), deloma pa, predvsem v drugih oblačilnih krogih, tudi nizki škornji.¹⁹ Kljunasti čevlji pomenijo značilno obuvalo v splošni srednjeevropski modi poznega srednjega veka in so bili toliko daljši, kolikor odličnejši so bili njihovi nosilci, tako da so se morale včasih konice zavoljo dolžine privezovati nazaj na noge.²⁰ V teku zadnje petine 15. stoletja so prišli postopoma iz rabe²¹ in so jih nadomestili po nogi oblikovani in spredaj zaobljeni čevlji ali tako imenovani čevlji z obliko kravjih gobcev ali račjih kljunov.²² Za ljudsko nošo v poznem srednjem veku je ugotovljeno, da je uporabljala mimo polškornjev še preproste opanke in visoke čevlje.²³ — V visoki oblačilni omiki so bili razen pravih

G. Buss, *Das Kostüm in Vergangenheit und Gegenwart*. Bielefeld-Leipzig 1906, str. 42. — E. v. Sichart, *Praktische Kostümkunde I*. München 1926, str. 184, 194. — H. Kienzle, *Die Geschichte des Schuhs und seiner Beziehung zu Gang und Haltung, Kleid und Mode. Ausstellung Der Schuh. Die Geschichte seiner Herstellung und seines Gebrauchs*. Gewerbemuseum Basel. 8. Dezember 1935 — 19. Januar 1936. Basel 1935, str. 29. — E. Nienholdt, *Die deutsche Tracht im Wandel der Jahrhunderte*. München-Leipzig 1938, str. 47 d, 57, 59, 66. — Ista, *Kostümkunde*. Braunschweig 1961, str. 35. — K. Schiensiogl-V. Dittmeier, *Der Schuh im Wandel durch sechs Jahrtausende*. Ulm 1940, str. 34, 48. — E. G. Schäfer, *Der modische Stil*. Berlin 1948, str. 20. — G. Lenning, *Kleine Kostümkunde*. Berlin 1949, str. 53. — R. Klein, *Lexikon der Mode*. Baden-Baden 1950, str. 67 sl. — J. Wilhelm, *Modenschau der Jahrhunderte*. Hamburg 1957, str. 28. — G. Hennickens, *Stilkunde des Kostüms*. Wolfenbüttel 1958, str. 30. — V. J. Willi, *Kulturgeschichte der Mode*. V: R. König-W. Schuppisser, *Die Mode in der menschlichen Gesellschaft*. Zürich 1958, str. 47. — W. Sulser, *Aus der Geschichte des Schuhs*. V: R. König-W. Schuppisser, nav. delo, str. 505. — E. Thiel, *Geschichte des Kostüms*. Berlin 1960, str. 112.

¹⁸ H. Kienzle, na nav. mestu. — K. Schiensiogl-V. Dittmeier, nav. delo, str. 32. — W. Sulser, na nav. mestu.

¹⁹ F. Hottenroth, *Trachten, Haus-, Feld- und Kriegsgeräthschaften der Völker alter und neuer Zeit II*. Stuttgart 1884, str. 87. — E. v. Sichart, nav. delo, str. 173. — E. Nienholdt, *Die deutsche Tracht im Wandel der Jahrhunderte*, str. 57.

²⁰ J. v. Falke, nav. delo, str. 236 d. — G. Buss, na nav. mestu — H. Kienzle, nav. delo, str. 30. — K. Schiensiogl-V. Dittmeier, nav. delo, str. 35. — E. G. Schäfer, na nav. mestu. — W. Sulser, na nav. mestu.

²¹ A. Heyden, nav. delo, str. 122. — E. v. Sichart, nav. delo, str. 184. — R. Klein, nav. delo, str. 109. — E. Thiel, na nav. mestu.

²² G. Buss, nav. delo, str. 51. — E. v. Sichart, nav. delo, str. 184. — S. F. Christensen, *Die männliche Kleidung in der süddeutschen Renaissance*. Berlin 1934, str. 73. — H. Kienzle, nav. delo, str. 51. — E. Nienholdt, *Die deutsche Tracht im Wandel der Jahrhunderte*, str. 66. — R. Klein, nav. delo, str. 109. — E. Pirchan, *Kostüm-Kunde*. Ravensburg 1952, str. 38. — J. Wilhelm, nav. delo, str. 30. — E. Thiel, na nav. mestu.

²³ O. Henne am Rhy, *Kulturgeschichte des deutschen Volkes I*. Berlin 1892, str. 287, 337. — M. Heyne, *Fünf Bücher deutscher Hausaltertümer von ältesten geschichtlichen Zeiten bis zum 16. Jahrhundert III. Körperpflege und Kleidung bei den Deutschen von den ältesten geschichtlichen Zeiten bis zum 16. Jahrhundert*. Leipzig 1903, str. 287. — K. Schiensiogl-V. Dittmeier, nav. delo, str. 48. — W. Sulser, nav. delo, str. 506.

čevljev²⁴ (ki se je njihova kljunasta oblika ohranila ponekod v Srednji Evropi do konca 15.²⁵ in začetka 16. stoletja²⁶) včasih znani takisto še spodnji čevlji, ki so bili privezani z jermeni in so se nosili podobno ko drsalke samo na podplatih in petah, tako da so skrbeli za večjo odpor-
nost ali trpežnost obuvala.²⁷ — Beneško območje srednjeevropske obla-
čilne omike v poznem srednjem veku se je v noši obuval izenačevalo
s temeljno modo tega kulturnega kroga,²⁸ le tako imenovani spodnji
čevlji so imeli tamkaj posebno, zelo visoko obliko.²⁹ Mimo opisane noše
spodnjih čevljev velja enaka poglobljena opredelitev tudi za takratno
nošo obuval na vzhodnoalpskem ozemlju v tej dobi.³⁰

V 16. stoletju se je v Srednji Evropi nadaljevala v visoki ali osnovni
modi najprej noša spredaj zaobljenih, sicer pa po nogi umerjenih obuval,
ki so se uveljavila že pod konec 15. stoletja. S špansko modo pa se po
1530, vsekakor okoli 1540, začno nositi obuvala, ki so prav tako obliko-
vana po nogi, pa spredaj niso več tolikanj široka, temveč razmeroma
ozka ali celo koničasta.³¹ Razen te noše obuval v navedenem obdobju so

²⁴ Za povzetno podobo teh obuval gl.: J. v. Falke, *Die deutsche Trachen- und Modenwelt* I. Leipzig 1858, str. 245 sl. 268. — G. Demay, *Le costume au moyen âge d'après les sceaux*. Paris 1880, str. 77 sl. 91 sl. — A. Kretschmer — C. Rohrbach, *Die Trachten der Völker vom Beginn der Geschichte bis zum 19. Jahrhundert*. Leipzig 1882, str. 220 sl. — A. Racinet, *Le costume historique*. I. Paris 1888, str. XVI sl. — O. Fischel, *Chronisten der Mode*. Potsdam 1923, str. 14 sl. — W. Bruhn, *Kostüm und Mode*. Leipzig 1938, str. 20. — M. Tilke, *Kostümschnitte und Gewandformen*. Tübingen 1943, tab. 120. — W. Bruhn — M. Tilke, *A pictorial History of Costume*. London 1955, tab. 45, 46, 47, 52, 54, 56, 58, 67/9.

²⁵ O. Henne am Rhyn, nav. delo, str. 399. — A. Schultz, *Deutsches Leben im XIV. und XV. Jahrhundert*. Prag-Wien-Leipzig 1892, str. 374. — Isti, *Das häusliche Leben der europäischen Kulturvölker vom Mittelalter bis zur zweiten Hälfte des XVIII. Jahrhunderts*. München-Berlin 1903, str. 233.

²⁶ O. Šroňková, *Die Mode von der Renaissance bis zum Rokoko*. Prag 1959, str. 25.

²⁷ A. Schultz, *Deutsches Leben im XIV. und XV. Jahrhundert*, str. 378. — G. Buss, nav. delo, str. 51. — H. Kienzle, nav. delo, str. 29. — E. Nienholdt, *Die deutsche Tracht im Wandel der Jahrhunderte*, str. 57. — Ista, *Kostümkunde*, str. 35. — K. Schiensiagl — V. Dittmeier, nav. delo, str. 36. — R. Klein, nav. delo, str. 67 sl. — G. Hennickens, na nav. mestu. — W. Sulser, nav. delo, str. 505. — E. Thiel, na nav. mestu.

²⁸ Poglobitve navedene opredelitve o srednjeevropski noši obuval v poznem srednjem veku potrjujejo: B. Köhler, *Allgemeine Trachtenkunde III*. Leipzig, brez letnice, str. 83, 96, 98. — M. Boehn, nav. delo, str. 214 sl. 220. — G. Lenning, *Geschichte der Bekleidung*. V: A. Jaumann, *Textilkunde*. Nordhausen, brez letnice, str. 653.

²⁹ P. Molmenti, *La storia di Venezia nella vita privata dalle origini alla caduta della repubblica I*. Bergamo 1927, str. 373 d.

³⁰ V. Geramb, nav. delo, str. 288 d. 317.

³¹ A. Heyden, nav. delo, str. 175. — M. Boehn, *Die Mode, Menschen und Moden im sechzehnten Jahrhundert*. München 1925, str. 118, 122, 132. — E. v. Sichart, nav. delo, str. 250, 268. — H. Kienzle, nav. delo, str. 31. — E. Nienholdt, *Die deutsche Tracht im Wandel der Jahrhunderte*, str. 80.

bili hkrati, posebej v preprostejšem in ljudskem oblačilnem krogu, cenjeni zlasti škornji, ki so bili v spodnjem delu oblikovani sorodno ko čevlji po visoki šegi; prav tako so se nosili v tem območju oblačilne omike v določenem obsegu tudi podobni čevlji in opanke.³² — Ta označba splošne srednjeevropske noše obuval v 16. stoletju³³ velja tudi za beneško³⁴ in vzhodnoalpsko ozemlje³⁵ tedanje oblačilne omike.

Če primerjamo drugo srednjeevropsko nošo obuval v poznem srednjem veku in 16. stoletju z našo v teh obdobjih, vidimo, da se je le-ta v osnovnih potezah precej izenačevala s splošno srednjeevropsko nošo obuval. — V poznem srednjem veku ali natančneje v 15. stoletju so se nosili tako drugod v Srednji Evropi kakor pri nas v krogu visoke mode praviloma tako imenovani kljunasti čevlji, se pravi čevlji, ki so bili spredaj zašiljeni, v določeni meri pa tudi podaljšani. Čeprav naša obuvala po tej šegi niso dosegla tolikšne dolžine ko na nekaterih drugih srednjeevropskih ozemljih, so šla po pglavitnih potezah vendarle vštric s temeljno srednjeevropsko modo teh obuval. Tudi po času je šel razvoj kljunastih čevljev pri nas in drugje v Srednji Evropi večidel vzporedno: nosili so se nekako vse do pod konec 15. stoletja. Mimo manjše dolžine je bil edini razloček med našimi in drugimi srednjeevropskimi čevlji po visoki modi ta, da niso tedaj na Slovenskem nikjer dokazljivi tako imenovani spodnji čevlji, ki so izpričani drugod v Srednji Evropi. (Nadrobnejše primerjave zavoljo zgolj bornih slovstvenih podatkov niso mogoče.)

Preprostejša noša obuval v 15. stoletju na Slovenskem kakor tudi na drugih srednjeevropskih ozemljih je bila takisto znatno izenačena. Razen čevljev so se nosili tudi škornji, ki so v svojih oblikah bolj ali manj posnemali visoko modo.

Prav tako velja ta podobnost tudi za ljudsko nošo. Povsod v Srednji Evropi in tako tudi pri nas so se ob posnemanju kljunastih obuval po visoki šegi nosile v tem oblačilnem krogu obuval zlasti opanke, škornji in preprosteje narejeni (visoki) čevlji.

96. — K. Schiensiagl — V. Dittmeier, nav. delo, str. 41 sl. — E. G. Schäfer, nav. delo, str. 57. — R. Klein, nav. delo, str. 109. — E. Thiel, nav. delo, str. 153, 155, 190.

³² H. Weiss, nav. delo II. Stuttgart 1872, str. 619. — F. Hottenroth, nav. delo, str. 108. — O. Henne am Rhyn, nav. delo II. Berlin 1893, str. 20, 22, 81, tab. 1. — B. Köhler, nav. delo V. Leipzig, brez letnice, str. 44. — G. Steinhausen, Geschichte der deutschen Kultur. Leipzig 1933, str. 462. — E. Nienholdt, Die deutsche Tracht im Wandel der Jahrhunderte, str. 66, 80. — K. Schiensiagl — V. Dittmeier, nav. delo, str. 48. — E. Thiel, nav. delo, str. 155, 171.

³³ Za njihovo povznetno podobo gl.: J. v. Falke, Die deutsche Trachten- und Modenwelt II. Leipzig 1858, str. 28 sl, 69, 87 d, 126. — A. Kretschmer — C. Röhrbach, nav. delo, str. 256 sl, 280 sl. — O. Fischel, nav. delo, str. 21 sl. — W. Bruhn, nav. delo, str. 30, 34. — R. Klein, nav. delo, str. 33 d. — W. Bruhn — M. Tilke, nav. delo, tab. 60, 65, 72, 73, 74, 83.

³⁴ P. Molmenti, nav. delo II. Bergamo 1928, str. 287 d.

³⁵ V. Geramb, nav. delo, str. 344 d, 354, 366 d.

Enaka je podoba tudi v 16. stoletju. — Na prehodu v 16. stoletje so se takisto na Slovenskem kakor drugje v Srednji Evropi uveljavili v visoki modi po nogi oblikovani, spredaj pa zaobljeni čevlji, ki jih v drugi četrtini 16. stoletja zamenjujejo spredaj zoženi čevlji, izvirajoči iz vplivov španske mode.

Preprostejša noša obuval je v 16. stoletju v oblikovnem pogledu zvesto sledila visoki modi, umerjala obuvala po nogi in jih spredaj širše zaobljevala, in to tako čevlje kakor škornje. (Vplivi španske mode pri naših preprostejših obuvalih v 16. stoletju niso določljivi.)

Naše ljudske noše obuval v tem obdobju skoraj ne moremo primerjati z drugo srednjeevropsko, ker manjka za to zadostnega domačega gradiva, vendar se spričo zgledov naše visoke in preprostejše noše obuval ponuja misel, da se obuvala v 16. stoletju tudi v tem oblačilnem krogu pri nas niso kaj bolj razločevala od obuval po tej šegi drugje v Srednji Evropi.

Vzporeditev noše obuval na Slovenskem in sosednjih ali bližnjih ozemljih tedanjega srednjeevropskega kulturnega kroga kaže, da je bila ta noša na Štajerskem v poznem srednjem veku ali v 15. stoletju v vseh poglavitnih značilnostih močno izenačena z našo in da ne moremo med takratno našo in štajersko nošo obuval vseh vrst ugotoviti nobenih omembe vrednih razločkov, nasprotno, poudariti moramo za obe enake temeljne opredelitve.³⁶ — To drži v poglavitnem prav tako za 16. stoletje; tedanje štajersko upodabljajoče gradivo o obuvalih je precej bogatejše ko naše, zlasti glede ljudske noše. Ta je uporabljala tod tedaj mimo škornjev, ki so verjetno pač spričo pomanjkanja spomenikov o ljudski noši tega obdobja edini izpričani v tem krogu oblačilne omike na Slovenskem, tudi še spredaj širše zaobljene čevlje,³⁷ ki jih iz omenjenega razloga pri nas takrat ni mogoče potrditi.

Koroško gradivo o tem izvira samo iz dobe med okoli 1400 in okoli 1500 in je zelo borno. — Razen tega, da so tu v visoki noši predstavljeni mimo kljunastih čevljev ponekod tudi še spredaj zašiljeni škornji, ki jih v tej noši tedaj ni mogoče ugotoviti ne pri nas ne na Štajerskem, je podoba, da je noša obuval na Koroškem in drugod po Slovenskem po znanih upodobitvah v poglavitnem podobna ali izenačena.³⁸

Za tirolsko nošo obuval imamo gradivo iz poznega srednjega veka in tudi še iz prvih treh desetletij 16. stoletja. — Tudi tamkaj so se nosili v visoki ali osnovni modi običajno kljunasti čevlji, v prvi (od okoli 1500 naprej) in na začetku druge četrtine 16. stoletja pa čevlji, ki so bili spre-

³⁶ V. Geramb, nav. delo, str. 288 d, 317, sl. 155, str. 287, sl. 158, str. 297, sl. 163, str. 304, sl. 164, str. 306, sl. 168, str. 310, sl. 175, str. 316, sl. 178, str. 317, sl. 180/9, str. 319 sl.

³⁷ V. Geramb, nav. delo, str. 344 d, 354, 366 d, sl. 192, str. 324, sl. 195, str. 331, sl. 199, str. 340, sl. 203, str. 358, sl. 206, str. 361, sl. 207, str. 363, sl. 209, str. 364, sl. 210, str. 365, sl. 211, str. 366, sl. 214, str. 370.

³⁸ W. Frodl, Die gotische Wandmalerei in Kärnten. Klagenfurt 1944, sl. 19, str. 76 d, sl. 72, str. 112 sl, 74, str. 112 sl, sl. 77, str. 117 d, tab. XVI, str. 92 d.

daj širše zaobljeni, medtem ko sta preprostejša in ljudska noša v obeh obdobjih deloma posnemali oblike iz visoke oblačilne omike, deloma pa oblikovali svoja obuvala docela preprosto.³⁹ Ali drugače: tudi tirolska noša obuval se ni, kolikor je razvidno, v vsej obravnavani dobi kaj bistveno razločevala od te noše na Slovenskem.

Tudi v drugih, severnejših vzhodnoalpskih deželah je bila v oni dobi noša obuval v poglavitnih značilnostih enaka ko na Slovenskem. — Tako so se tam v poznem srednjem veku, vse do 90-tih let 15. stoletja, nosili v visoki modi po navadi samo kljunasti čevlji, ki so bili pogosti takisto še v preprostejšem oblačilnem krogu, mimo škornjev, ki so bili v spodnjem delu prav tako sorodno oblikovani (o ljudski noši obuval upodobitve niso na voljo⁴⁰). — Od prehoda 15. v 16. stoletje so se tudi na teh ozemljih nosili v visoki in preprostejši modi, kot je podoba, skoraj izključno le po nogi narejeni, spredaj širše zaobljeni čevlji (v obliki kravjih gobcev), ki jih v drugi četrtini 16. stoletja zamenjajo v visoki (edino razvidni takratni) noši čevlji, ki so prav tako oblikovani po nogi, le da so spredaj zoženi (o ljudski noši obuval tudi iz tega obdobja ne poznamo upodabljaljših spomenikov).⁴¹

In naposled so bile poglavitne oblike onodobne noše obuval v beneškem območju, mimo posebne noše spodnjih čevljev, v osnovi ponovno podobne ko pri nas. — V poznem srednjem veku so se tam tako v visoki kakor v preprostejši modi nosili povečini kljunasti čevlji, včasih tudi sorodno oblikovani škornji, medtem ko je ljudska noša te oblike deloma posnemala, deloma pa oblikovala svoja obuvala, čevlje in škornje, dokaj preprosteje.⁴² — V 16. stoletju je bila do druge četrtine v visoki in preprostejši modi najprej običajna noša spredaj širše zaobljenih obuval, ki se potlej v spodnjem delu zožijo (o ljudski noši obuval pogrešamo upodobitve).⁴³

³⁹ J. Weingartner, Die gotische Wandmalerei in Stüdtirol. Wien 1948, sl. 2, str. 69, sl. 100, str. 74. — Gotik in Tirol, Malerei und Plastik des Mittelalters. Katalog. Innsbruck, Kunstaussstellung 1950, sl. 9, 30, 45, 61, 62, 63, 64, 66, 67, 73, 74, 96.

⁴⁰ Österreichische Kunsttopographie, Beiheft zum I. Band. Wien 1908, sl. 32, str. 33, sl. 40, str. 39. — Österreichische Kunsttopographie III. Wien 1909, sl. 311, 312, str. 303. — O. Pächt, Österreichische Tafelmalerei der Gotik. Augsburg 1929, sl. 62, str. 47. — F. Kieslinger, Die mittelalterliche Plastik in Österreich. Wien-Leipzig 1962, tab. 31, 33. — L. Baldass, Österreichische Tafelmalerei der Spätgotik. Wien 1934, sl. 73, str. 32.

⁴¹ Österreichische Kunsttopographie VII. Wien 1911, sl. 44, str. 30. — Österreichische Kunsttopographie XIV. Wien 1914, sl. 101, 102. — F. Kieslinger, nav. delo, tab. 46.

⁴² P. Molmenti, nav. delo I, str. 366, 369, 371 d, 374, 377 d, 381, 383, 389, 391, 393, 397. — G. Fiocco, Carpaccio. Roma, brez letnice, tab. LXII, str. 68. — A. Morassi, Giorgione. Milano 1942, sl. 55, str. 215. — R. Marini, La scuola di Tolmezzo. Padova 1942, sl. 32, str. 156.

⁴³ P. Molmenti, nav. delo II, str. 287, 291, 300, 308 d. — R. Pallucchini, Veronese. Bergamo, brez letnice, sl. 70, str. 41. — H. Tietze, Titian. London 1950, sl. 188.

Zusammenfassung

DAS SCHUHWERK DES 15. UND 16. JAHRHUNDERTS IM SLOWENISCHEN VOLKSGBIET

Der obige Aufsatz behandelt die ältesten feststellbaren Formen des Schuhwerks im slowenischen Volksgebiet. Die anderen Eigenheiten des Schuhwerks im angeführten Zeitabschnitt, insoweit sie in den schriftlichen Quellen zu bestimmen sind, sind bereits behandelt; sie bezeugen das Material (Anm. 2) und die Preise (Anm. 3) der damaligen Fussbekleidung.

Unsere Ausführungen gelten dem Schuhwerk aller Gattungen der Trachtenkultur. D. h. sowohl der Beschuhung, welche die Adeligen und die vermögenden Bürger, im behandelten Zeitraum vor allem die Kaufleute, die den Bereich der sog. hohen Tracht vorstellen, trugen, als auch dem volkstümlichen Schuhwerk, welches die Bauern und die einfachste Bevölkerung in den Städten trug; und schliesslich dem Schuhwerk jener Trachtengattung, die besonders bei den Handwerkern üblich war und die wir für eine Gruppe der Trachtenkultur halten, die vornehmlich in der formellen Hinsicht das Zwischenglied zwischen der sog. hohen und der Volkstracht darstellt. — Die Quellen unserer Arbeit sind die entsprechenden Darstellungen der damaligen Wandmalerei und Plastik, die wir nach den gewonnenen Kriterien über die Zeugenschaft der bildenden Kunst im slowenischen Volksgebiet im späten Mittelalter und 16. Jahrhundert in bezug auf die Trachtengeschichte (Anm. 4) verwenden.

Inwieweit das Schuhwerk im 15. Jahrhundert nicht durch Beinlinge, die auf dem Fuss mit besonderen Plättchen ausgestattet waren, ersetzt wurde, hat man in der hohen Mode Schuhe getragen, die in der Regel eine vorne zugespitzte und zuweilen auch verlängerte Form hatten. Gewöhnlich reichten sie bis zu den Knöcheln hinauf, hie und da auch noch ein wenig höher. In einem Fall ist festzustellen, wie sie zugebunden waren; der Schuhausschnitt war auf der Innenseite und reichte vom oberen Rand bis unter die Knöchel; man band den Ausschnitt mit einer grauen Schnur dreimal querüber. Die niederen Schuhe waren in der hohen Tracht im 15. Jahrhundert augenscheinlich seltener; sie waren vorne zugespitzt, wie die hohen Schuhe, und bedeckten Rist und Ferse. Ihre genauere Ausarbeitung ist nicht ersichtlich.

Die Schuhe in der sog. mittleren oder einfacheren Tracht waren teilweise ebenso vorne zugespitzt und etwas verlängert; zum Teil waren dies hohe Schuhe, die noch ein wenig über die Knöchel reichten. In seiner Grundform war also dieses Schuhwerk ähnlich dem Schuhwerk der hohen Mode. Der Ausschnitt war auf dem Rist; die genauere Ausarbeitung ist nicht festzustellen. In diesem Trachtenkreis verwendete man auch andere Fussbekleidung: Stiefel, die bis unter die Knie reichten; auf dem Fuss waren sie vorne ein wenig zugespitzt. Beide Arten von Fussbekleidung waren vorne in der Regel zugespitzt und in dieser Eigenschaft der damaligen hohen Mode verwandt; in gewissem Ausmass war das Schuhwerk der einfacheren Tracht auch verlängert.

Ebenso hat zum Teil die Volkstracht die zugespitzte Form des Schuhwerks der hohen und einfacheren Tracht nachgeahmt. In diesem Trachtenbereich überrag jedoch eine andere Fussbekleidung. So trug man im Volk auch ganz einfach geformte und ungeschnürte niedere Schuhe, die vorne nicht den Rist bedeckten, sondern vor allem nur die Zehen, weiter einfach geformte niedere Stiefel, die bis auf die Waden reichten, und hohe Schuhe, die bis zu den Knöcheln oder etwas höher reichten und augenscheinlich nach dem Fuss gemacht worden sind.

Mit dem 16. Jahrhundert trat in der hohen Tracht an Stelle des verlängerten Schuhs der normal weite Schuh, der vorne nicht zugespitzt, sondern abgerundet ist. Man trug sowohl hohe als auch niedere Schuhe, die anscheinend seltener waren. Die niederen Schuhe hat man nicht zugebunden, sondern einfach aufgesteckt oder angezogen. Vorne bedeckten sie den halben Rist, hinten

die ganze Ferse. Auch die hohen Schuhe hat man, wie es scheint, nicht zugebunden, sondern einfach angezogen. Bei den Schuhen, die bis auf die Waden reichten, war dies wegen der breiteren Ausarbeitung des oberen Teiles möglich, bei den gewöhnlichen hohen Schuhen jedoch, die bis zu den Knöcheln reichten, ermöglichten das die vorderen oder Seitenausschnitte, welche die Öffnungen der Beschuhung erweiterten. Gegen die Mitte des 16. Jahrhunderts haben sich die Schuhe der hohen Mode etwas verändert: noch immer entsprachen sie dem Fuss und waren nicht verlängert, doch waren sie vorne nicht abgerundet, sondern etwas enger. Aus dieser Zeit sind in dem genannten Trachtenbereich nur niedere Schuhe bezeugt, die den Rist bedeckten, jedoch nicht im ganzen, sondern mit einer breiteren Zunge.

Die einfachere Tracht des Schuhwerks folgte auch im 16. Jahrhundert der hohen Trachtenkultur. Denn auch damals hat man da vor allem nur nach dem Fuss gemachte hohe Schuhe, die vorne abgerundet waren, getragen. Bisweilen waren sie ober dem Rist zugebunden oder auf der Innenseite dreieckig ausgeschnitten; manches Mal reichten sie noch etwas über die Knöchel. Ziemlich selten waren niedere Schuhe, die oben nur die Zehen und die Ferse bedeckten. Die genauere Ausarbeitung dieser Beschuhung ist nicht bestimmbar. Vorne enger geformte, ansonsten nach dem Fuss gemachte niedere Schuhe, welche in der hohen Mode gegen die Mitte des 16. Jahrhunderts bezeugt sind, kann man in dem einfacheren Trachtenkreis wegen der nicht vorhandenen späteren Darstellungen nicht ausweisen.

Für das Schuhwerk der Volkstracht ist auf Grund der wenigen Darstellungen nur das zu entnehmen, dass es im 16. Jahrhundert einigermassen bei den allgemeinen Eigenschaften des Schuhwerks des 15. Jahrhunderts verharrte. Inwiefern sich dabei das Schuhwerk in der Volkstracht auch den zeitgenössischen Formrichtungen anschloss, kann man anhand der verfügbaren Denkmäler nicht beurteilen, obwohl allerdings auch solche Einflüsse voranzusetzen sind.